

Sobre els inicis d'una institució benèfica Baixmedieval: L'Hospital de Santa Maria de la Ciutat de Lleida(1435-1519).

Prim BERTRAN ROIGÉ

Introducció.

Ja fa anys vaig iniciar l'estudi dels orígens de l'antic Hospital de Santa Maria de la ciutat de Lleida, aparegut a les acaballes de l'Edat Mitjana i del que avui en queda el testimoni de l'edifici més important del gòtic civil de les Terres de Ponent. Aquell treball s'emmarcava dins un projecte d'investigació que, entre 1975 i 1979, s'ocupà de les institucions benèfiques i de l'ajut als pobres a la Catalunya Medieval¹. Em plau ara, poder-lo oferir en memòria del prof. F. Cortiella i Odena, a qui havia interessat la problemàtica del món urbà baixmedieval.

Com és sabut, aquí i arreu la institució hospitalera medieval fou un factor de civilització en tant que contribuï a suavitzar les tensions socials resultants de situacions de pobresa i misèria molt exteses²; i potser per això sofrí canvis notoris amb els temps, tant en els seus objectius com en les seves funcions i organització. Aquests canvis foren especialment importants al segle XV, amb la laicització de l'assistència pública i la intervenció dels poders públics en l'estructura assistencial de les ciutats³. Sovint, aquests canvis passaren per la fússió de les antigues institucions hospitaleres i d'acolliment sorgides a l'empar de l'Església en les

1.- RIU, M.: "Presentación", a *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Volúmen misceláneo de estudios y documentos*, Barcelona, CSIC, 1980, p. 15.

2.- BURNS, R.I.: "Los hospitales de Valencia en el siglo XII", *Anuario Estudios Medievales*, 2 (1964), p.136.

3.- GARCIA BALLESTER, L.: *Historia social de la medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, Madrid, 1976.

Un exemple concret es pot veure a TURULL I RUBINAT, M.: *La configuración jurídica del municipio baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, 1990, p. 355-358.

centúries precedents⁴. D'aquesta manera, amb la secularització de la caritat, l'assistència hospitalària assumí el caire de servei públic⁵.

El procés evolutiu suara referit encaixa perfectament amb els canvis observats a la Lleida de mitjans del segle XV.

Precedents.

A Lleida, les situacions de crisi interna, tant d'ordre administratiu com econòmic i àdhuc moral⁶, dels antics instituts i fundacions pietoses que funcionaven des del segle XII⁷, impulsaren el Consell general de la Paeria a projectar-ne la seva unificació en un Hospital General amb major capacitat, recursos i eficàcia. A la vegada, pretenia imposar el model d'hospital general, capaç de rebre malalts de tota mena i practicar formes d'assistència complementària⁸.

La primera manifestació que em consta en aquest sentit es troba a les actes del Consell del dia 24 de maig de 1435, quan es diputà un grup de prohoms per analitzar el tema amb l'aleshores ja cardenal i administrador apostòlic del bisbat de Lleida, Domènec Ram⁹.

Aquell primer projecte municipal no reeixí per causes molt diverses; però el seguit de pestes i epidèmies entre 1439 i 1458¹⁰ feren revifar el programa el 1445. El 6 d'abril d'aquell any, els paers informaven al Consell general de la proposta feta al bisbe García Asnares d'Anyon de cara a la necessària unificació dels centres assistencials:

"Item més, per part del dit senyor bisbe de aquesta ciutat, hi proposaren [els paers] dients que, com los spitals de aquesta ciutat stan de present en molt gran desorde, ací dispargits com stan, e serie molt útil de tots aquells fos feta unió, segons ya en dies passats és stat per lo dit senyor bisbe proposat¹¹. Acorde e

4.- MARCHESANI, Carlo; SPERATI, Giorgio: "Ospedali genovesi nel Medioevo", *Atti Società Liguera di Storia Patria*, XXI, fasc. 1 (1981), p. 55-56.

5.- CALLENT MARCO, Mercedes: "Instituciones hospitalarias y poderes públicos en Valencia", *Saitabi*, 3 (1984) p. 77.

6.- BERTRAN ROIGE, P.: "L'Hospital de Sant Esperit de Lleida (segles XII-XV)", *Homenatge a la memòria del Prof. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona (1989) p. 323-338.

7.- Per a la seva descripció vid. LLADONOSA, J.: *Noticia històrica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida*, Lérida, 1974.

8.- RUBIO VELA, A.: *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, Valencia, 1984, p. 16-18

9.- A.M.Ll. (= Arxiu Municipal de Lleida): Consells Generals, Reg. 418, fol. 53 r.

10.- LLADONOSA I PUJOL, J.: *Història de la ciutat de Lleida*, Barcelona, 1980, p. 168.

11.- La proposta del bisbe Aznárez la recull J. Villanueva, en afirmar que "proyectó la reunión de todos los hospitales de Lérida en uno que se construyese junto al puente. Cosa que estorbó por entonces su muerte, acaecida el 13 de marzo de 1449 en Génova, volviendo de Nápoles de cierta embajada que se le encargó para el Rey". VILLANUEVA, J.: *Viage literario...*, tomo XVII, Madrid, 1851, p.36.

dellibera dit Consell que.l dit fet fos remés, e de fet remeté ab tot son poder, als honorables pahers e prohòmens desús scrits: mossèn Miquel de Boxadós, mossèn Andreu Despeus, Johan Riambau, Pedro de Toledo, Arnau de la Pardina, Johan Vinyes, Bernat Antist”¹².

El primer dia d'abril de 1447, una reunió del Capítol catedralíci amb el bisbe García Asnàres, plantejà novament la situació del futur hospital. L'acta¹³ de la sessió aclareix que el bisbe tenia ja en son poder l'autorització pontificia d'Eugeni IV per tal d'abolir els antics hospitals de pobres “quae hodie sunt et tendunt in ruinam et devastationem propter indebitum regimen et servitium procuratorum et administratorum eorundem”. El bisbe afirma que la decisió és conjunta, tant d'ell com dels canonges i dels paers de la ciutat, a fi que “...omnia Hospitalia particularia dictae civitatis veniant ad unum Hospitale Generale quod de novo circa Pontem dictae civitatis ad honorem Dei et sustentationem Christi pauperum debet edificari..”. El Capítol i el bisbe acordaren delegar en la persona de dos canonges: Garcia de Vallterra i Raimond Giner, la conducció de qualssevol afers i comissions a l'envista del nou projecte.

Així, doncs, i en un principi, el fusionament hospitalari estava dirigit de manera conjunta per la clerecia i pel municipi lleidatans. Tanmateix la ubicació s'havia fixat en el Cap-pont, a la riba esquerra del Segre. Els hospitals refosos serien el de Sant Martí, el de Bernat del Coll, el de Santa Magdalena, el de Sant Llätzer, els dels Pellissers, el de Pere Moliner i el de Sant Marçal¹⁴. Quedaren exclosos de la refosa dos hospitals eclesiàstics: el de Sant Antoni i el del Sant Esperit¹⁵.

El nou centre s'aixecà sobre la base i l'espai de l'antic hospital de Sant Marçal¹⁶. L'ampliació i engrandiment del primitiu edifici es deturà amb la mort del principal impulsor, el bisbe García Asnares d'Anyon (13 de març de 1449), quan només s'havien començat a tallar les pedres. A més, la terrible inundació del Segre, el 3 d'octubre de 1452¹⁷, va desfer tot el barri i destruí una gran part de l'edifici que s'havia d'aixamplar¹⁸.

12.- A.M.Ll.: Consells Generals , reg. 418, fol. 53 r.

13.- I.E.I.: Llegat Tarragó Pleyan. Papers P. Sananahuja, full 372. Hi ha la transcripció literal d'aquella acta capitular, versemblantment de Mariano Olives.

14.- LLADONOSA PUJOL, J.: *Noticia histórica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida* , Lleida, 1974, p.144.

15.- Ibid. nota 4.

16.- L'antic hospital de Sant Marçal, ubicat al Cap-pont, a la riba esquerra del Segre, era un antic hospital de pelegrins, del qual en tenien cura els religiosos trinitaris.

17.- A.M.Ll.: Prohomenies. Reg. 366, fol. 2 r.: La Paeria hi envià uns representants per tal d'avaluar els danys, “... lo quals acordaren sobre la dirucció e reparació de les cases de la pobla del Cap-pont, dirruïdes per lo diluvi inseguït lo tercer dia del mes de octubre prop passat, que per ells matex sien ben vistes e regonegudes les dites cases e carrers e al entorn de tota pobla, per que nils puxen deliberar que serà fahedor per ells matexs...”

18.- PRIM I TARRAGO, A.: *Cosas viejas de Lérida* , Lérida, 1893, p. 20-21. 1 2 .
A.M.Ll.: Consells Generals , reg. 418, fol. 53 r.

En qualsevol cas hi ha constància que hom havia treballat en l'ampliació de la fàbrica, al menys des del 1448. Una reunió del Capítol catedralici del 16 de febrer d'aquell any, fa saber com el prevere i beneficiat de la seu, Joan Armengol, "laborat in servicium Hospitalis Generalis quod fit circa pontem, ad sustentationem Christi pauperum"¹⁹. Encara, el 16 de desembre del mateix any, les dignitats capitulars feien saber als canonges la necessitat de nomenar un delegat permanent "ad regimen Hospitalis Generalis quod fit citra pontem Ilerde"²⁰.

Per part del municipi es continuà complint amb els compromisos pactats; així es pot deduir del nomenament d'un nou administrador, el 28 de setembre de 1450:

"Los molt honorables en Loys de Montsoar, paer any present, mossèn Ramon Giner, canonge de la seu de Leyda, i dels regidors assignats per part del honorable capítol de la dita seu del Spital construït en la dita ciutat, e en Francesch Çabata, regidor del dit Spital, assignat per part de la dita ciutat de Leyda, per mort d'en Anthoni Gay, spitaler del dit Spital, condohiren en spitaler del dit Spital en Domingo Bertran, laurador de la dita ciutat, aquí present, a l'any primer vinent, començador del dia present en avant. Així, emperò, que lo dit en Domingo sie tengut de aver e granar e tenir net lo dit Spital, e lavar e fer buhades e tenir nets los draps del dit Spital e costohir los malauts e altres pobres de Crist qui en lo dit Spital vindran, ab suma diligència, iuxta son poder e saber, e plegarà per la ciutat los diumenges e altres dies que sien necessaris per amor de Déu a obs dels dits pobres de Crist, e donarà tot çò que plegarà al dit Françoÿ Çabata, regidor. E lo dit Françoÿ Çabata li sie tengut e ha promés de pagar per conducta sua per lo dit any dotze lliures jaqueses, pagadores en tres terçes, obligant los béns e emoluments del dit Spital. E lo dit Domingo Bertran promés e jurà a déu e als seus quatre Evangelis les sobre dites coses complir ab diligència iuxta son poder e saber..."²¹.

Actuaven, doncs, com a regidors d'aquell incipient Hospital General, un ciutadà i un canonge, els quals havien estat nomenats per la Paeria i pel Capítol. I, en qualsevol cas, el 25 de juliol de 1452, encara deuria estar en procés de creixement aquest primitiu centre, car Joan Fenoll, beneficiat de la catedral de Lleida, atorgà una deixa testamentària a favor de l'Hospital "capitis ponti Ilerde"²².

Les evidents amenaces de les riuades, els canvis sobtats de l'urbanisme en la zona de Cap-pont, així com l'aparició d'hostals i cases de dones de mala vida, entre 1449 i 1451²³, foren motius suficients per a que el Capítol catedralici es

19.- A.C.Ll. (=Arxiu Capitular de Lleida): Actes Capitulars, anys 1448-1450, fol. 15 r.

20.- Ibid., fol. 64 r.

21.- A.M.Ll.: Llibres de Seguretats. reg. 329, fol.s.n.

22.- A.C.Ll.: Pergamins, Testaments, sense catal.

23.- LLADONOSA PUJOL, José: *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*, vol. V, Lérida, 1978, p. 364-365.

plantegés la necessitat d'un canvi d'ubicació. Potser hi influïren també les dificultats i inconveniències d'adaptació de l'edifici i l'espai de la vella casa de Sant Marçal. Només constato com el 8 d'octubre de 1450²⁴ els capitulars nomenaren els canonges Miquel Peris, Vicenç Sapiera i Raimond Gener, per tal d'acordar amb la Paeria "super mutationem domus Hospitalis Generalis Ilerdensis".

La construcció del definitiu Hospital de Santa Maria.

Les inconveniències de l'indret escollit en la primera fundació -referides en l'apartat anterior- degueren fer decidir el Consell general de la ciutat a cercar un indret més proper i més protegit. El 27 de juliol de 1453, el Consell encomanà la comesa als paers i als prohoms del capbreu²⁵ en aquests termes:

"Diluns, XXX de juliol del any mil CCCCL tres. Als quals prohòmens fonch proposat per los dits senyors de pahers, com lo Consell general, divenres propassat celebrat, ha comés a ells la construcció del Spital, sobre lo qual se ha obtenguts diverses col.loquis, per que.ls plàcie acordar loch e de la manera com se farà.

Los quals prohòmens acordaren ésser vist e regonegut per ells matexs demà dematí hun pati o loch que és de la claveguera de la plaça del Pes del Rey fins al cantó del alberch d'en Matheu Jofre, si hi haurà los patis que són necessaris en lo dit Spital. En lo qual loch a lur parer starie molt bé lo dit Spital per molts sguarts, e si los patis seran trobats ésser suficients, que sie allí edificat. Al qual regoneixement sien appellats en Miquel Cortés, pedrapiquer, e Anthoni Ferrer, fuster, per veure e penre les mides"²⁶.

Paers i Consell havien de tenir molta pressa quan, el 12 d'agost del mateix any, ja "foren començades de enderrocar les cases del sol del Pes del Rey²⁷, ahont se ha de fer lo spital General de la ciutat. E costaren de compra les dites cases quatrecentes e set lliures"²⁸.

24.- A.C.Ll.: Actes Capitulars , reg. anys 1448-1450, fol. 172 r.

25.- Les prohomenies eren juntes de prohoms que, a l'estil de les comissions especials dels ajuntaments actuals, tenien al seu càrrec l'estudi, examen i resolució de determinats afers. HI havia 5 prohomenies: la del capbreu, la de les carnisseries, les de Segrià i Fontanet, i la de l'Hospital. Cadascuna estava formada per vint-i-un consellers. Vid. GRAS, R.; ESTEVA, D': *Història de la Paeria* , LLeida , 1988, p. 75.

26.- A.M.Ll.: Prohomenies. Reg. 366, fol. 6 r.

27.- Rep aquest nom pel fet que hi havia aquí l'edifici on es cobraven les rendes i censos reials, lleudes i peatges, etc. Tracto aquesta qüestió en el meu treball: "Les rendes reials de la ciutat de LLeida a mitjans segle XIV", *Miscel.lània Homenatge a Josep Lladonosa* , LLeida, IEI, en premsa.

28.- B.N.M. (Biblioteca Nacional, Madrid: Ms. 18.496. Utilitzo reproducció fotogràfica en dipòsit a l'IEI. llegat Tarragó Pleyan.

La iniciativa municipal es féu patent ara en cercar el suport i la protecció reials i marginar, per tant, la intervenció del bisbe. La reina lloctinent, Maria de Castella, expedí un privilegi el 25 d'agost del mateix any²⁹, pel qual atorgava a la universitat i als seus dirigents el permís per edificar amb els seus diners, donatius i almoines, l'Hospital que s'havia de construir a la parròquia de Sant Llorenç³⁰, a la plaça de la Bladeria vella o Almodí, i mana que sigui posat irrefutablement sota l'advocació de la seva patrona, Santa Maria. La reina lloctinent disposava a més que s'hi haguessin de rebre els pobres, tant els malalts com els sans; que es preparés i s'adequés convenientment l'indret, que s'invertís el necessari en la construcció i que s'anomenessin els procuradors, administradors i recaptadors d'almoines amb facultat per a poder captar per qualsevol indret de la Corona d'Aragó. La reina atorgà a tots els qui treballaven per l'Hospital lleidatà el guiatge, protecció, salvaguarda, llibertats, immunitats, franqueses, gràcies i prerrogatives similars a les que gaudien els de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. En darrer lloc, manà al lloctinent del governador de Catalunya, al cort i veguer de Lleida i a qualsevol altres oficials reials que observessin aitals privilegis.

Tan bon punt es varen comprar les cases del Pes del Rei -properes a l'Almodí- i s'hi iniciaren les construccions, els paers i els prohoms que en tenien cura hagueren d'enfrontar-se amb les primeres dificultats econòmiques, resultants d'una cojuntura depressiva a la ciutat. La paralització temporal d'aquella magna obra és detectable en una acta de la Prohomenia del 26 de març de 1454:

“...com la obra començada en lo dit Spital siguea càrrech e vergonya, que per tant la dita obra sie continuada, acordaren lo dit censal sie quitat e donades les CC liures a la pobilla [Navés], e que de les L liures sie continuada la obra...”³¹.

El context desfavorable conegué una revifalla momentània, aprofitada per col·locar la primera pedra el 13 d'abril, com ho recorda una anotació dels paers:

“Dissapte, XIII del mes de abril del any M CCCC L quatre, fonch feta una solemne professó al dit Spital, hont dix la missa e sermonà lo bisbe Gacet. E aquel dia fonch posada la primera pedra en lo dit Spital, la qual hi posaren mossèn Manuel de Montsuar, degà de la seu de Leyda, mossèn

29.- A.M.Ll.: Llibre Verd Major, fol. 434 v.-435 r.

30.- Les demarcacions històriques de la ciutat a l'època medieval estaven basades en la demarcació parroquial. El pes del Rei corresponia a la zona més meridional del districte de la parròquia de Sant Llorenç.

31.- A.M.Ll.: Prohomenies. Reg. 366, fol. 16 v.

Garcia de Vallterra, canonge, mossèn Luís de Monsuar, e mossèn Bernat Gralla”³².

L'ajut econòmic de l'Església.

Les conegudes dificultats econòmiques de mitjans segle XV a la ciutat de Lleida, incidiren en la bona marxa de la construcció de l'Hospital. L'ajut simple de la Paeria i la unió de les rendes dels antics hospitals anteriors -fusionats ara- no arribaven amb suficiència per amortitzar les enormes despeses de la fàbrica. D'ací que el bisbe Antoni Cerdà³³, el degà Manuel de Monsuar i tot el Capítol catedralici, autoritzessin la fusió d'una sèrie de testamentaries de ciutadans de Lleida³⁴, i treure'n d'elles durant el període de deu anys la quantitat de 200 lliures anuals, destinades a la construcció de l'edifici. La decisió havia estat presa amb anterioritat al 10 de gener de 1455³⁵, data en que l'abat d'Escarp sentencià -amb autorització apostòlica- que els administradors de la Pia Almoïna de la seu lleidatana, en tant que administradors de les marmesories fusionades temporalment, paguessin les susdites 200 lliures anuals.

Amb tot, l'ajut referit no arribava a cobrir les despeses necessàries. Hom demanà a Calixte III la concessió d'indulgències per als qui afavorissin amb deixes pecuniàries o patrimonials la nova fundació hospitalària³⁶. La sol·licitud al papa Bòrgia la féu, en nom de la ciutat, el conseller Gabriel Beralda, i en nom del Capítol, Bernat Cabré. El primer, en retornar de Roma, presentà una llarga memòria davant el Consell general; explicà àmpliament l'acollida del pontífex i els favors atorgats a l'Hospital³⁷, entre els quals, indulgències, dret a tenir església

32.- VILLANUEVA, Jaime: Viage literario..., vol XVI, p. 249. El bisbe Pere Gacet o Gasset, a que fa referència, era el titular de Sambària, franciscà i mestre en Teologia. L' anotació dels paers és transcrita a IEI, Llegat Tarragó Pleyan, papers Mariano Olives, s.n.

El text de la làpida, escrit en caràcters gòtics i encara ben visible a l'entrada al pati de l'edifici, diu textualment: ANY MCCCCLIII A XIII DE ABRIL SE COMENSA LA OBRA DE AQUEST SPITAL EN LO QUAL POSAREN LA PRIMERA PEDRA LOS HONORABLES EN LUY DE MONSUAR E BERNAT GRALLA, CIUTADANS PAHERS, E MICER MANUEL DE MONSUAR, DEGA E MICER GARCIA DE VALTERRA, CANONGES, PER LO HONORABLE CAPITOL DE LA SEU DE LEYDA. Transcrit i comentat àmpliament a MILA MALLAFRE, M.D.: *Algunas noticias sobre el antiguo Hospital de Santa María*, Lleida, IEI, 1984.

33.- Bisbe titular de Lleida entre 1449 i 1459.

34.- Les testamentaries a les que faig referència eren les de Berenguer Gallart, la de Guillem Gollén, Francesc Marquès i Pere Llussàs.

35.- I.E.I.: Llegat Tarragó Pleyan. papers mecanografiats de P. Sanahuja.

36.- RIUS SERRA, José: *Regesto Ibérico de Calixto III*, Barcelona, 1958, vol. I.

SANAHUJA, Pedro: *Historia de la Beneficiencia en Lérida*, Lleida, 1944, p. 154-155.

37.- A.M.LL.: Prohomenies. reg. 366, fol. 44 v. i sgts.

Vid. per al context el meu treball: "L'església de Lleida en el Pontificat de Calixte III", en *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*, Lleida, 1991, p.95

i campanar, celebrar-hi missa qualsevol sacerdot i administrar-hi els sacraments, amb possibilitat de concedir la indulgència plenària als moribunds, tal com es definia en la butlla “Pastoralis officii cura”. L'altra butlla calixtina, la “Etsi omnium sanctorum reliquias”, atorgava diversos anys d'indulgències a tots aquells fidels que, confessats i combregats, visitessin l'Hospital de Lleida i hi fessin almoina els dies de Pàsqua de Resurrecció i Pentecostés, l'Ascensió, l'Anunciació, l'Assumpció, la Purificació i la Nativitat de la Verge³⁸.

Que el sistema de recaptació d'almoines fou efectiu o, almenys, era dut a la pràctica, sembla confirmar-ho la compra d'uns bacins per a la recaptació d'almoines, pagats pel Consell de la prohomenia de l'Hospital a Simó Lombard, fuster de Castellonroi:

“De part dels patrons e regidors del Spital General de Nostra dona de la ciutat de Leyda, al honorable en Pere Arnau Segrera, receptor de les pecúnies del dit Spital. Manam-vos paguets Simó Lombart, fuster de Castellon roig, cinquanta sous per una grossa e port de escudelles, les quals ha fetes a obs de plegar almoyna a la obra e pobres del dit Spital en les esglésies de quiscun loch. E trobats lo present ab confessió de la part, fet e soignat en XXIII dies de maig, any MCCCCLVII”³⁹.

El mateix dia que es pagaren els bacins, la prohomenia de la ciutat redactà un model de carta de presentació davant qualsevol rector de parròquia del bisbat de Lleida, per tal que la publiquessin i estimulessin la caritat dels seus feligresos envers la nova institució. Un exemple pot ser la carta adreçada al rector de Natjà (Llitera), en aquests termes:

“Mossèn rector. Nosaltres havem elegit un baciner e plegador del Spital de aquesta ciutat per aqueix loch, lo senyor en Pere Madrona, maior de dies, perque us pregam affectuosament vos plàcie publicar en la sglésia de aqueix loch al poble de aquí lo dit bací e haver aquell per recomanat e haureu part en les santes indulgències. De Leyda, a XXIII de maig any MCCCCLVII.- Al molt honorable lo rector de Najà.- Los patrons del spital General de la ciutat de Leyda daran favor prest”⁴⁰.

Malauradament, en mancar-nos els llibres de comptes de l'Hospital, no puc saber quina fou la importància de l'aportació per almoines⁴¹.

38.- IEI. Llegat Tarragó Pleyan, notes de Mariano Olives.

39.- A.M.LI.: Prohomenies. Reg. 366, fol. 98 v.

40.- Ibid., fol. 99 r.

41.- Tampoc conec les altres fonts d'ingressos ni de sortides, car no s'ha conservat cap llibre de comptabilitat dels segles XV i XVI.

L'ajut econòmic de la Paeria.

L'acuciant demanda de recursos econòmics per a la continuïtat de l'edifici i les despeses que ocasionava la cura dels malalts atesos a l'Hospital ja des de l'any 1457, obligà els poders públics a cercar altres vies de finançament.

La solució es trobà en una imposició novella sobre la carn venuda al mercat de Lleida, en un diner per cada lliura despatxada. Aquesta imposició degué implantar-se a partir del 31 de juliol de 1459. Poc abans s'havia rebut una butlla de Pius II autoritzant aquest gravàmen extraordinari, àdhuc sobre la clerecia lleidatana, i pel període d'un any, prorrogable a un altre si era necessari; la mateixa butlla nomenava comissari executor l'arquebisbe de Tarragona.

Les fortes reticències i fins rebuig de la clerecia lleidatana contra les noves exigències fiscals forçaren el recurs a l'autoritat suprema de l'arquebisbe de Tarragona, el 30 de juny de 1460:

“...al qual Consell general fonch proposat per los dits honorables pahers que, com en dies passats sie stat imposat I diner per liura en les carns que.s tallen en la present ciutat, en la qual imposició lo clero ha molt contrastat, de que se ha convengut haver bulla de nostre Sant Pare, la qual és obtinguda no solament per I any, más per dos, iatsia en lo segon any lo capítol e clero per res al món no volguessen consentir, però ab molt treball havien conduït los dits capítol e clero en contribuir en la dita subvenció axí en e per lo any prop passat, e lo qual passarà lo darrer dia de juliol, mas encara en lo any prop venidor, però que de açò hi ha comissió al senyor archabisbe de Tarragona, ab lo qual se haurà a finir aquest negoci. E com en l'any prop venidor se espere assegurar gran profit e utilitat a la obra del dit Spital, la qual obra concerneix granment lo servey de nostre Senyor Déu Jesuchrist e dels pobres seus, que.ls plàcia delliberar sobre açò...”⁴².

Els conflictes al voltant de la imposició del diner de la carn acabaren quan les vicissituds de la guerra civil contra Joan II feren necessari l'unificar voluntats entre la Paeria, el Capítol i la Generalitat (presidida pel degà de Lleida Manuel de Montsuar), a principis de 1462⁴³. En qualsevol cas, i amb anterioritat, només trobo una altra referència, quan el 31 d'agost de 1461, els paers indiquen al Consell general de la ciutat que “serie bo fos feta letra al dit cardenal (es refereix a Antoni Cerdà) per haver e obtenir comissió a alguna persona per lo fet del diner de la carn...”⁴⁴. Podem pensar que a partir d'aquesta data deixaria de percebre's aital imposició extraordinària.

42.- A.M.LI.: Consells Generals. Reg. 419, fol. 6 v.

43.- LLADONOSA PUJOL, J.: *Història de la ciutat de Lleida*, Barcelona, 1980, p. 126.

44.- A.M.LI.: Consells Generals. Reg. 420, fol. 11 r.

L'ajut econòmic dels feligresos.

Molt poc temps després de la guerra civil es constata el costum extés per tota la ciutat de captar tots els diumenges a l'entrada de cada una de les parròquies. Aquest ajut exterior a l'Hospital l'observo arran de la declaració realitzada el dia 11 de juny de 1473, pel prior del mateix Hospital, Gabriel Silvestre, qui denuncià davant el Consell general de Lleida les enormes despeses que li ocasionaven els malalts, la manca de llits i la necessitat de destinar una part de les entrades a mantenir els infants expòsits i les respectives dides, atés que l'Hospital del Sant Esperit no se n'ocupava⁴⁵. El prior de l'Hospital suggerí la possibilitat d'abandonar la capta a les parròquies -poc rentable- i assumir el sistema de la diòcesi saragossana: fer tres grans col·lectes anuals, motivant prèviament i forta els feligresos⁴⁶.

La proposta del prior Silvestre no tingué cap ressó, car el desembre de 1485, el procurador Lluís de Fàbrega denunciava davant el Consell general com els caps de casa encarregats de la plega dominical solien encomanar el seu deure a algun llogat o subaltern, de la qual actitud en resultava greu dany a l'Hospital. El Consell recollí la denúncia en aquest termes:

“Quant al proposat sobre lo plegar del Espital lo dimenge, dit honorable Consell general acordà e delliberà e ordinació in perpetuum observadora féu que en dit acapte que lo dimenge se fa per les parròquies haie e sie tengut de anar tot cap de casa personalment e per parer, sots ban de cinch sous adquisit a dit Spital, dels quals amor ni gràcia per dits senyors de paers no sie feta e que los dits senyors de pahers qui are són e per temps seran, juren no fer gràcia denguna segons fonch jurat per los dits senyors de pahers, çò és, mossèn Bernat Johan d'Olcinelles, micer Jachme Mir e mossèn Matheu Joffre”⁴⁷.

A principis del segle XVI encara hi havia força reticència per a la plega dominical, sobretot entre la mà major i molts membres de la mà mitjana. De nou el Consell general hagué de prendre mesures coercitives davant la indiferència -potser rebuig i vergonya- de molts ciutadans:

“Item és stabilit a XXX de desembre MD e sis que tot cap de casa, intimat li sie per lo hu dels vergués dels senyors paers, hage de plegar personalment per sa parròquia per als pobres del Spital Maior, sots ban de una roba de pa per al dit Spital”⁴⁸.

45.- Vid. sobre aquesta qüestió BERTRAN ROIGE, P.: "L'Hospital del Sant Esperit de Lleida (segles XII-XV)", *Homenatge a la memòria del Prof. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona (1989) p. 323-338.

46.- A.M.LL.: Consells Generals. Reg. 423, fol. 5 v.

47.- A.M.LL.: Consells Generals. Reg. 425. fol. 55 r.

48.- A.M.LL.: Libre de Ordinacions de la ciutat de Leyda, fol. 22 v.

Les dificultats de finals del segle XV.

Com a resultat de la guerra civil i la crisi estructural que patí Lleida, el nou Hospital de la ciutat hagué d'enfrontar-se amb problemes greus. Una reunió del Capítol catedralici, el 13 de setembre de 1476, nomenà el degà Manuel de Montsuar i el capitular Garsia de Vallterra per a que, conjuntament amb els representants de la ciutat, analitzessin la situació contemporània i es proposés algun remei o solució a l'estat de misèria i quasi abandó a que es veien abocats els pobres i els malalts acollits. La mateixa reunió capitular recollia amb satisfacció el fet que el Consell general elegís uns quants prohoms capaços d'atreure la caritat dels ciutadans i evitar així que els pobres emparats morissin d'indigència i fam⁴⁹.

Aquell any 1476, i a 9 de novembre, el Capítol també es féu ressò dels estralls de la pesta, de les necessitats cada vegada més greus de l'Hospital per atendre tothom i la conveniència de disposar de nous llits. La caritat dels ciutadans feia possible que se n'habilitessin ràpidament alguns, i els canonges contribuïren a aquesta comesa destinant-hi les rendes dels seus dominis de Sunyer i Alfès⁵⁰.

El cúmul de difultats s'acresqué amb el temps. Així el 1485, el procurador Lluís de Fàbrega informava al Consell general de la manca absoluta de llençols i flaçades amb que cobrir els pobres i malalts, fins al punt que la major part dels acollits havien de dormir per terra, sense res que el cobrís, i això a major vergonya i escarni de la ciutat. El mateix procurador proposà a la Paeria solucions ràpides i efetives, com una imposició especial i directa sobre el vi. Tanmateix denunciava com moltes deixes pietoses i donacions caritatives destinades a l'Hospital no arribaven mai al seu legítim destinatari; d'aquí que proposés igualment nomenar un provisor apòstolic amb àmplia capacitat de control. També proposà a la ciutat el nomenament i subvenció d'un notari públic dedicat de manera exclusiva a donar fe i testificar qualsevol acte, inventari o àpoca destinades o afavoridores dels pobres. En darrer terme, el procurador Fàbrega demanà al Consell l'avenç d'alguns diners per a subvenir les necessitats més preemptòries i inajornables; tot sota l'amenaça de presentar la dimissió del seu càrrec⁵¹.

49.- A.C.Ll.: Actes Capitulars, reg. anys 1475-1481, fol. 21 r.

50.- A.C.Ll.: Llibres de Deliberacions, reg. anys 1475-1481, fol. 28 r.

"...attendentes, ut dixerunt, per civitatem llerde et aliquos singulares ipsius civitatis fieri molts lits, cum ipsum Hospitale sit positum im magna necessitate propter indigenciam de lits, eapropter, ut facilius succurratur necessitati, deliberarunt fieri ex redditibus de Sunyer et Alfes unum lectum bonum et condecens ab cortines et quod depingatur ymago Sancte Virginis Marie ad oppus Hospitalis..."

51.- A.M.Ll.: Consells Generals, Registre 425, fol. 52 v.

Les serioses i justes queixes del procurador de l'Hospital forçaren el Consell a aprovar algunes mesures concretes com foren: a) la ja referida de captar els diumenges a la sortida de les esglésies; b) la creació d'una comissió àmplia encarregada d'estudiar la situació i oferir alternatives per al seu arranjament⁵²; c) enderrocar algunes cases situades davant mateix de la porta principal de l'Hospital a fi de deixar-hi una àmplia plaça⁵³.

Lluís de Fàbrega aconseguí també una butlla d'Alexandre VI (30 de juliol de 1496) en virtut de la qual podia nomenar dos protectors-conservadors en les persones de l'abat de Poblet i l'ardiaca major de la seu lleidatana⁵⁴.

Les pressions de Fàbrega i la tasca de la referida comissió degueren ser prou efectives, car poc temps després de creada (26 de novembre de 1486) els paers de la ciutat informaven, detalladament i amb tota mena de dades, el Consell general de la misèria i de la ineficàcia dels serveis prestats fins aleshores als malalts. La comissió i els paers suggeriren la possibilitat de crear un impost especial a cada una de les tres mans o estaments, inclosos el Capítol i la clerecia lleidatanes⁵⁵. El Consell acceptà la solució: els ciutadans serien gravats a raó de 8 diners els de la mà major, 12 els de la mitjana i 6 els de la mà menor. Els diners haurien d'ésser invertits forçosament en l'adquisició de robes i aliments i, si sobraven, en la continuïtat de les obres; però en cap cas a pagar sous. Desconec si aquestes mesures radicals es dugueren a terme. Referències molt posteriors em permeten creure que l'Hospital trobaria mecanismes adients -tot i que no els he detectat- per a reeixir de la crisi: Al voltant de 1508 consta la possessió de diversos censals així com la redacció d'un "Capbreu" -ara malauradament desaparegut- de les rendes i censos⁵⁶.

La construcció de l'edifici.

La construcció de l'actual edifici de l'Hospital de Santa Maria de Lleida fou una obra duta a terme en diverses etapes. Les dificultats econòmiques -ja referides- i la guerra de la segona meitat del segle XV feren inviable un procés continuat i coherent de la fàbrica. A través de les anotacions del Consell general

52.- Aquest consell el formaren els prohoms: Felip Miquel de Cardona, Lluís Desvallés, Jaume Navarre, Pere Gomar i Martí Pallarés. A.M.Ll.: Consells Generals, reg. 425, fol. 55 r.

53.- A.M.Ll.: Consells generals, reg. 435, fol. 39 r. 47 r. i 50 r.

La Paeria comptava sufragar les despeses amb la revaloració de les cases que en endavant s'obrien a la nova plaça. A més, s'aprovà que tots els caps de casa de la parròquia de Sant Llorenç treballassin de jova per enderrocar els edificis vells i arrossegar la runa fins abocar-la al Segre.

54.- A.D.P. (= Arxiu Diputació Provincial de Lleida): Manuscrit de J. MONZON JOSA: *De com lleida creix...*, p. 62.

55.- A.M.Ll.: Consells Generals. Reg. 425, fol. 80 r.- 81 r.

56.- A.M.Ll.: Llibres de Seguretats. reg. 332, s.f.

i de les prohomenies municipals, així com també de les referències que consten als registres de la Pia Almoina, es poden observar tres fases ben diferenciades. Les consideraré per separat.

Primera fase (1454-1461).

Com s'ha dit amb anterioritat, l'inici de les obres ha de situar-se el 1454, junt amb la col·locació de la primera pedra. Fou la Paeria qui tingué cura de l'aspecte material, en tant que era al municipi a qui competien les obres de millora, conservació i d'infraestructura dels edificis públics, i també era de la seva competència el vetllar pels possibles destorbs de la via pública i els virtuals danys als veïns⁵⁷.

Penso que a aquesta primera etapa deu correspondre l'ala de la façana principal que s'obria vers la plaça de l'Almodí (avui de la catedral nova). No tinc constància de qui deuria haver-se fet càrrec de les obres inicials. No obstant, quan el 21 de gener de 1457, el Capítol confià la direcció de les obres de la Seu Vella al mestre Andreu Pi, aquest acceptà a condició que no hagués de deixar la construcció de l'Hospital que -diu clarament- aleshores estava dirigit⁵⁸.

Andreu Pi se'n faria càrrec fins que el 31 de desembre de 1461⁵⁹ presentà renúncia a la direcció de la catedral i de l'Hospital. Hom li ha atribuït la imatge de la Mare de Déu que presideix la façana principal, cosa difícilment acceptable, car en el contracte amb el Capítol es comprometia a cercar un escultor d'imatges sempre que els canonges dedicessin fer-ne una⁶⁰.

En qualsevol cas, des de 1457 sabem que una part de l'edifici ja podia acollir alguns malalts, i el consell de la prohomenia del 18 de març ens dóna el nom del primer metge conegut de l'Hospital: mestre Ribesaltes⁶¹.

La partença del mestre Pi i la guerra civil contra Joan II degueren ser les causes que deturaren durant una bona colla d'anys el procés de construcció. El 12 de desembre de 1485, el procurador de l'Hospital, Lluís Fàbrega, suplicava així

57.- Vid aquest aspecte a MENJOT, D.: "Los trabajos de la construcción en 1400: Primeros enfoques", *Miscelánea Medieval Murciana*, VI (1980), p. 10 i 24.

58.- ALONSO GARCIA, G.: *Los maestros de la Seu Vella de Lleida y sus colaboradores*, Lleida, IEI, 1976, p. 140.

59.- Ibid., p. 141.

60.- Ibid.

61.- A.M.LI.: Prohomenies. Reg. 366, fol. 92 r.: "Sobre la proposició feta per mestre Ribesaltes, deliberaren: Ab tot haie gràcia de Consell General de no pagar comú, ab tal però condició que visitàs lo Spital de la present ciutat, lo que no havia fet segons relació del síndich e d'altres. Que en tot cas pos son comú per certs respectes e visitants los malalts del dit Spital, si sie servada la dita gràcia, altrament no".

al Consell general de la ciutat:

“Encara més suplicà volguessen passar algun bon tall e orde ab lo qual se aguessen dinés per ha haugmentar e ben continuar la fàbrica e obra de dit Espital, tant bellament e ab tanta fervor e caritat iniciada, e ab tanta fredor de devoció e mala cura continuada, lo que és en gran deservy de la Magestat divina, car ell té per cert e quasi per article de fe que la ciutat continuant ab molta fervor e caritat dita obra serà grantment per la dita Magestat de inconvenients, danys, disminucions de persones e béns en universal hi en particular preservada hi en tot pròsper augment posada e continuada, e fent lo contrari totalment en lo modo predict totalment postrada he anichilada...”⁶².

Les súplices i exigències de Lluís de Fàbrega degueren tenir poc ressó i incidència sobre els representants del comú. La continuïtat de les obres fou confiada al cap de molt temps a mestre Francí Ballester (10 de febrer de 1490). Aquest s'havia d'ajustar a uns capítols ordenats per mossèn [Pere Arnau] Segrera. El Consell decidí també “que dits capítols (o pactes) sien vists e, si millorar se poden, se milloren, e si millor no hy a menester, que ab aquells capítols sie donat a algun bon menestral, e que dita obra se faça ab la perfecció que és mester”⁶³.

Malgrat les intencions del Consell i el contracte amb en Ballester, les obres no es deurién reemprendre. Jo no he trobat cap altra referència a aquest mestre, ni una sola al.lusió a la seva continuïtat. No en va, Lleida estava immersa en el que J. Lladonosa ha definit com el gran cicle depressiu de 1482-1495⁶⁴.

Segona fase (1506-1509).

Després de 45 anys d'haver acomiadat mestre Pi, el Consell general de la Paeria decidí reemprendre les obres de l'Hospital. De fet, no sé en quin moment cal situar aquesta continuïtat. però en qualsevol cas, el 1506 les dirigia el mestre d'obres Antoni Godanyes.

Tot fa pensar que la seva tasca deuria centrar-se en l'ala nord de l'edifici, la que mira vers Gardeny. Però quan ja tenia molt avançada la fonamentació i el basament dels murs, s'obrí una forta polèmica entre els mestres d'obres de la ciutat, els quals l'acusaren d'haver construït malament la part obrada per ell⁶⁵. Els paers reuniren les dues parts confrontades: mestre Godanyes explicà i justificà la seva forma de construir tot confrontant-la amb les opinions oposades. En no haver-hi acord entre els mestres d'obres, els paers optaren per cridar un pèrit, el mestre barceloní Joan Safont qui havia de dictaminar, a Lleida mateix, la

62.- A.M.LI.: Consell General. reg. 425, fol. 52 v.

63.- A.M.LI.: Prohomenies. reg. 371, s.f.

64.- LLADONOSA, J.: *Història de Lleida*, vol. II, Tàrrrega, 1974, p. 57.

65.- Ibid., p. 173.

Mentrestant, els obrers i procuradors de l'Hospital escribien a la Paeria en aquests termes, per altra part ben significatius:

Senyors molt magnífichs e de gran providència. Per quant aquesta ciutat, inspirada per nostre senyor Déu ha acordat obrar lo Hospital Maior de dita ciutat, lo qual és casa dels pobres de Déu, e instigat lo mal sperit per obviar lo fi de dita obra, és stada moguda qüestió entre los mestres de aquesta ciutat, alguns diens que lo fonament és mal fet, e no pot carregar la càrrega que ha de sustentar, altres pretenent que stà bé e és bon edifici e fonament. De que los obrers no han gosat de passar avant dita obra perquè si en sdevenidor dita obra prenne alguna alteració, no se'ls das càrrech. E per quant dita obra stà empatxada per dita qüestió, affectadament, quant podem pregam les magnificències vostres que axí per amor de Déu e per ésser cosa tant pia, com encara per amor nostre, sie de aquelles voler, pregar e compel.lir lo dit mestre Joan [Sa]Font venir ací encontinent per fer dita judicació, axí com nosaltres tenim confiat de tant magnífiques e virtuosíssimes savieses. Offerint-nos a aquell integrar a tot son plaer en sos salaris. E ultra que de nostre senyor Déu ne aconseguiran mèrit e premi, aquesta ciutat e nosaltres les ne restarà en gran oblació per fer semblants e maiors coses que sien beneplàcit de aquexa tant insigne ciutat e de vostras senyories, de les quals nostre senyor Déu sie protector.- De Leyda, lo primer dia de febrer de MD e set.- Al que ordenaran les senyories vostres.- Los pahers de Leyda⁶⁶.

Cridat a declarar davant el Consell (el mateix 1 de febrer de 1507) , el mestre Godanyes hi féu tota una minuciosa declaració de tècnica constructiva⁶⁷ i de disposició dels fonaments d'un gran edifici, especialment davant els problemes creats per l'acumulació d'aigua de pluja i de filtracions del riu Segre; troncs, rames i grosses codines del mateix riu serien la base última de la construcció:

"...çò és, que ell ha cavat en la cantonada fins a tap fort ni més ni menys, tal qual lo ha portat fins allí. E après a prop del tapàs, perque l'aygua lo ha senyorejat, ha restat dos palms o dos e mig de arena, morter e grava, tot mesclat, sobre lo tapàs, lo qual no ha pogut traure per la dita aygua. E aquí dix ha lansat sarments e rama de vern. E puix a prop sa bona argamassada. E puix a prop obra de tres palms de codis de ribera. e puix a prop pedres de les millors e més largues que ha trobat per a profit de la obra. E après ha comensat de posar dues filades, huna de cap e altra de lonch, e no.y ha més,

66.- A.M.LL.: Consell General. reg. 429, fol. 119 v.

67.- Sobre el tema vid. RIU, R.: "Contribution a l'étude des techniques de construction au Moyen Age. Perements, modules et outils", *Histoire des techniques et sources documentaires. Méthodes d'approche et experimentation en région méditerranéenne*, Aix en Provence (1982), p. 53-70.

sinó que tot lo que ha fet ho té per ben fet e ben edificat. E que li plaurà que mestres hi vinguen, çò és, mestre Johan [Sa]Font de Barcelona. E que, si no stà bé, que es content pagar-li les despeses. E los honorables mestre Anthoni Queralt e mestre Lorens Girart, àlias Castelló, dixeren que no stà bé com stà. E que són contents que vingue lo dit mestre [Sa]Font. E si judique que stà bé, que ells li pagaran les despeses”⁶⁸.

Ateses les disparitats de criteris entre els mestres d'obres de la ciutat de Lleida, la Paeria optà definitivament pel dictamen del barceloní Safont. Present a Lleida, aquest donà la seva sentència el 26 de febrer, després d'examinar atentament les obres construïdes. Al seu criteri, l'obra d'en Godanyes era defectuosa i feta “contra art”, ja que aitals construccions s'havien d'aixecar en l'indret més profund i baix, que corresponia a la zona sud, vers el riu, i que per a major seguretat, fermesa i trabament, havien d'anar des del riu fins al mur de l'Hospital. En canvi, s'havia fet completament al revés del que proposava Safont. Aquest acusà encara d'haver aixecat el mur que mira vers Gardeny sobre sorra o terra en lloc de fer-ho damunt la roca, i que ni les codines de riu ni els rocs ni les rames podien assegurar la fermesa del fonament, ans el contrari, li augmentaven el risc d'esfrondar-se. Safont sentencià, finalment, que l'obra era defectuosa i perillosa, atés que l'aigua del riu podia somoure la grava i les codines, i en conseqüència, deixar els fonaments sense suport⁶⁹.

Després de l'atent i controvertit examen, els mestres oposats a l'obra de Godanyes, declararen col·lectivament que:

”...per seguretat e fermetat e ligament de dita cantonada (la nord-oest) segons art, era necessari se obrís dit cantó per la part que mira a Gardeny. Que la paret [que] se a de fer devers Gardeny o la Segalar ligàs ab dita cantonada”⁷⁰.

I encara insistí en Safont que dita obra

“se devia principiari dita cantonada e no a hon s'és principiada, car semblants obres se deuen edificar en lo loch més baix e pregon que és devers lo riu. E mes, que dita obra, per seguretat de aquella e mayor fermetat e ligament segons art, devia ésser principiada devers lo riu e venir constructivament ab ses filades fins a la paret del Spital, e stà per lo contra...”⁷¹.

Podem creure que arran del qüestionament del treball d'Antoni Godanques l'obra de l'Hospital deuria deturar-se durant mesos i àdhuc anys. Els indicis sobre una possible prosecució de les obres són nuls; tan sols una làpida del març de 1510 recorda la donació testamentària de 300 lliures per part del mercader Joan de Ribera⁷², no se sap si destinades a la cura dels malalts i pobres o bé a les

68.- A.M.LL.: Cartuari, reg. 846, s.f.

69.- A.M.LL.: Vehedors, reg. 310, fol. 86 r.-v.

70.- I.E.I.: Lligat Tarragó, papers Mariano Olives; text manuscrit, fol. 443.

71.- Ibid.

72.- MILA MALLAFRE, M. D.: *Algunes notícies sobre l'antic Hospital de Santa Maria*, Lleida, 1984, p. 17.

Darrer periode (1517-1519).

A les fortes disputes entre els mestres d'obres de la primera dècada del segle XVI, s'afegí l'endeutament crònic del municipi i el seguit de pestes que assolaren la ciutat durant el primer vicenni⁷³. Una cosa i altra dificultaren i qüestionaren el suport econòmic de la Paeria en la darrera fase de construcció de l'Hospital.

D'ací que els anys posteriors es caracteritzin per ésser la Pia Almoïna de la Seu⁷⁴ la fautora i sufragadora de la major part de les despeses de les obres finals.

El dos d'abril de 1517, la prohomenia de l'Hospital es reuní a la Paeria amb els representants del municipi i els exposaren:

"...com ya sabien quant havie stat principiat de obrar lo Spital General de la present ciutat, e com vuy en dia de tres parts les dues resten encara per obrar. En fi, que los pobres malalts e pelegrins no tenen loch a hon poder-se recollir, en grandíssima vergonya de la present ciutat e destrucció de aquella, segons és la comuna opinió de les gents. E no resmenys sabien ab quant gran diligència lo reverent Capítol, ensemps la ciutat, treballaven en fer que la dita obra del tot se acabàs, e senyaladament lo reverent Capítol, continuant son bon propòsit, ha determenat de obrar la paret [que] està per obrar, e açò de equal de terra fins al equal de la paret, la volta del carreró de la alçària que vuy és. e per a obrar aquella han feta tallar tota la pedra que seria necessària. E com tinguen necessitat de pedra per a reble per al mig de dita paret e poch dies ha se serie derroquat hun pany de la muralla vella del portal de Sent Andreu, e no resmenys lo restant del portal e muralla està per a caure e en grandíssim perill per als poblats de dita ciutat qui de necessitat han de passar per dit portal, e per çò dit reverent Capítol haurie pregat a ells dits pahers los fos plasent donar-los facultat e permís que puguen penre de dita pedra per a obs de reble per a obrar dit Spital..."⁷⁵.

El text confirma, doncs, la iniciativa del Capítol de la catedral en la finalització de l'Hospital de Santa Maria. La part nova construïda fou l'interior de l'ampli pati, ben típic de l'arquitectura gòtica catalana⁷⁶. A finals d'agost del mateix any, consta com s'hagueren de deturar momentàniament les obres dels arcs de la galeria que cobreix l'escala principal, per manca de diners, i això quan era ben necessari acabar-ho tot per a la celebració digna del jubileu de sant

73.- LLADONOSA, J.: *Història de Lleida*, vol. II, Tàrrrega, 1974, p. 165-168.

74.- SANAHUJA, P.: *Historia de la Beneficencia en Lérida*, Lleida, 1944, p. 146 i 139-140.

75.- A.M.LI.: Prohomenies, Reg. 372, fol. 1r.-2r.

76.- DALMASES, N.; JOSE PITARCH, A.: *L'art gòtic, segles XIV-XV*, Barcelona, 1984, p. 15 i 22.

Miquel d'aquell any 1517⁷⁷.

La prohomenia de l'Hospital suggerí als paers que es destinessin els "ròssecs" o deutes de les carnisseries municipals al seu fi, així com altres deutes que s'arrossegaven d'anys enrera. La súplica fou atesa, car el 10 de setembre els paers explicaven als prohoms l'estat actual de les obres -només quedava per rematar la galeria del primer pis- i els anunciava el ferm determini de continuar-les a preu fet, per 15 ducats⁷⁸.

Amb tot, penso que l'actuació més notòria es deu al Capítol. Aquest, el 1517:

"donà a obrar en dit Spital a mestre Jaume Borrell, pedrapiquer, maestre de la obra de la seu, lo muntar de la cara de la terra fins les voltes de las naus, aquellas duas parts de la paret qui parteix del portal principal se ix la volta del riu de Segre y ve a afrontar ab la obra antiga envers lo portal maior del dit Spital, en la qual paret se ha fet un portal e dos finestres ab ses rexes que donen dins lo pati de la entrada de dit Spital"⁷⁹.

El mateix any deuria haver-se acabat la gran sala est del primer pis, a la que s'accedia des de la porta oberta a l'escalinata central⁸⁰, i que fou obra vigilada i sufragada personalment pel bisbe Jaime Conchillos (1513-1542)⁸¹.

També fou en el 1517 que el mestre de la catedral, Jaume Borrell esculpí el magnífic baixrelleu renaixentista, colocat a l'ampit de la galeria sud, en record de la participació del Capítol:

"E més, lo reverent Capítol, continuant la sobredita obra, donàa fer aquella al sobredit mestre Jaume Borrell, çò és, fer les voltes dels andadós e lo arch del portal e los empits de dits andadós e enlosar aquells e a part detràs la paret de quatre filades en alçària dels empits de davant y fer y asentar una ymage de la Verge Maria de alçària de tres pams en los empits per armes de la seu"⁸².

77.- A.M.Ll.: Prohomenies, Reg. 372, fol. 13 r. De fet, l'acabament parcial de l'obra féu possible aquesta celebració jubilar, amb la presència dels paers, Consell, caps de casa i Capítol catedralici.

78.- A.M.Ll.: Prohomenies, reg. 372, fol. 17 r.

79.- A.M.Ll.: Pia Almoïna, comptes 1516-1526, s.f. L'administrador de l'Almoïna pagà 90 ducats, avaluats en 2160 s. a mestre Borrell.

80.- ALONSO GARCIA, G.: Los maestros de la Seu Vella de Lleida y sus colaboradores, Lledia, IEI, 1976, p.210-211. Diu textualment: "Además de maestro de la Seo fue conjuntamente maestro de la obra del Hospital a partir del año 1517 hasta 1522, siendo la obra destacada en el mismo la galería, la arcada del patio y la planta noble del edificio. Por encargo del Capítulo labró en la galería situada frente a la entrada principal una pequeña imagen de la Virgen sedente con el Niño en los brazos, a modo de emblema o escudo".

81.- En aquesta sala s'hi reuní, el 31 de març de 1518, l'administrador de l'Hospital, Jaume Mora, amb el bisbe i els representants del Capítol i de la Paeria. L'administrador presentà l'estat de comptes "dins lo apartament fet per lo dit Rm. senyor bisbe de Leyda" i fou reelegit en el seu càrrec.

A.M.Ll.: Prohomenies, reg. 372, fol. 17 r.

82.- A.M.Ll.: Pia Almoïna. Comptes 1515-1526, s.f. En el mateix registre, en les anotacions del 1518, consta el pagament efectiu d'aquestes obres.

Durant tot l'any 1518, el Capítol, amb diners de l'Almoïna, continuà garantint la prosecució de les obres; unes vegades amb diners procedents dels censos i rendes de la institució caritativa⁸³; altres vegades hagué de cercar préstecs per tal de subvenir les necessitats que s'anaven presentant. En tres ocasions (27 d'agost, 29 d'octubre i 25 de novembre) el procurador de la Pia Almoïna sol·licità l'ajut financer de l'administrador dels aniversaris majors de la catedral, mossèn Manuel d'Argentona. Només així fou possible la recollida de 4.800 sous, absolutament necessaris per a fer front a les despeses més immediates⁸⁴. Per la seva part, la Paeria acordà una participació en la mida del que li era possible (Consell del 21 de maig de 1521) tot cedint la percepció dels endarreriments de censos i imposicions no cobrades dels dos anys anteriors⁸⁵; la cessió d'algunes multes o bans⁸⁶, i l'import del lloguer de la casa de les saboneries⁸⁷. Amb tot, l'aportació econòmica del municipi en la darrera etapa constructiva fou sempre deficient i àdhuc difícil de cobrar.

La darrera anotació de l'Almoïna, i també la seva última aportació pecuniària, està referida amb el cobriment del claustre del primer pis, el 1519: "...fonch donat a preu fet a mossèn Johan de la Mora, ciutadà de dita ciutat, fer y acabar la cuberta sobre los arquets y corredor del dit Hospital a tot son càrrech..."⁸⁸.

La manca de referències posteriors i el remat de la darrera part de l'obra, fa pensar que l'Hospital de Santa Maria fou acabat de construir aquell any 1519.

Govern de l'Hospital.

Com s'ha anat constatant, en el decurs dels anys apareixen diverses institucions i càrrecs al front d'alguna o de diverses administracions de l'Hospital de Santa Maria.

És cert i evident que el Consell general de la Paeria tenia tots els drets sobre una fundació que havia endegat. Molt aviat s'encomanà a una comissió reduïda, la Prohomenia del Capbreu, primer i després la Prohomenia de l'Hospital (creada el 3 de juny de 1468), amb poders omnímodes, només controlats pel Consell, i dedicats exclusivament a solucionar tots i cada un dels problemes que

83.- Entre les despeses que es paguen amb les rendes pròpies hi ha els 398 sous per al prior de l'Hospital, Pau Morelló, equivalents a part (o la totalitat) del seu estipendi.

A.M.Ll.: Llibre de comptes, anys 1500-1518.

84.- A.M.Ll.: Llibre de comptes, anys 1500-1518.

85.- A.M.Ll.: Consells Generals, reg. 426, fol. 8 v.

86.- Ibid., fol. 75 r.

87.- A.M.Ll.: Prohomenies, reg. 362, fol. 19 v.

88.- Ibid. Es pagà per això 3.000 sous

poguessin sorgir. Aquesta primera Prohomenia la formaven els ciutadans:

Mossèn Nicolau Pont	Ferrer Companys
Pere d'Ager	Galceran Saplana
Gabriel Spolter	Micer Joan Picó
Mossèn Joan Quintana	Joan Pagès
Pere Arnau Segrera	

Llur comesa venia ben definida en l'acta de creació: ...determenar, fer e concloure tots los actes que ocorreran per lo spital nou, donant-los tant poder en tots incidents, dependents e emergents del dit Spital e hoir e difinir aquells tant quant lo dit Consell general ha...⁸⁹.

El Consell general i el Capítol de la catedral es constituïren com a Patrons de la institució. Cada un d'ells nomenava dos membres, entre el Consell i el Capítol. La seva comesa mai fou de gestió directa sinó de alt patronatge i de vetlla quan les circumstàncies no eren prou favorables per al correcte funcionament de l'Hospital.

D'ença 1484, apareix la figura del Procurador, encarregat del bon règim de la casa, en qui delegaven funcions els patrons i la Prohomenia de l'Hospital⁹⁰; aquests molt aviat deixaren de tenir incidència en la marxa futura de la institució, per esdevenir pures figures simbòliques.

Amb una comesa a part, es troba el Prior. Aquest, en principi no és res més que un capellà, amb tasques simplement espirituals, d'administrar els sagraments, celebrar la missa, enterrar els morts, i auxiliar i consolar els malalts. Però a partir de 1473, el Prior assumí també funcions netament administratives: cobrar rendes i donatius, controlar les despeses de la institució, etc., de tal manera que esdevingué molt aviat l'ecònom de l'Hospital.

Cloenda.

Amb les notes precedents he volgut posar de relleu el procés de concentració dels hospitals lleidatans en un nou centre únic. Fou un procés, en principi iniciat i auspicat tant pels poders laics o del municipi, com pels eclesiàstics, representats pel bisbe i Capítol. Les dificultats econòmiques i socials que afectaren la Lleida de la segona meitat del segle XV, feren inviable el projecte inicial. L'alternativa fou presa únicament per la Paeria i el Consell general, els quals intentaren, amb grans entrebancs, impulsar la construcció amb recursos pràcticament majoritaris de la hisenda pública i la caritat del poble. ambdós, però, foren clarament insuficients, de manera que, després de moltes i llargues

89.- A.M.Ll.: Consells Generals, reg. 421, fol. 23 r.

90.- A.M.Ll.: Consells Generals, reg. 425, fol. 15 r.

paralitzacions de les obres, s'hagueren de reemprendre i finalitzar en les seves dues terceres parts, amb el suport de la clerecia capitular lleidatana, cosa que li permetrà la seva intervenció futura -més nominal que altra cosa- en el govern i administració de l'Hospital General.

Amb tot penso i concloc que l'Hospital de Santa Maria s'ha d'entendre com la manifestació del procés de secularització (si més no parcial) dels hospitals medievals a Lleida; procés canalitzat a través de la unificació de centres anteriors i una important presència del poder públic municipal en el seu govern.

A més, l'obra de la que n'he detallat el procés constructiu, mereix ser tinguda en compte com una de les millors manifestacions de l'arquitectura gòtica catalana, amb un espai intern que actua de veritable nucli de l'edifici, tractat amb gran sumptuositat vers l'interior i extrema austeritat en les seves façanes.

